

Vittfamnande om dansk musikteori

Svend Hvidfelt Nielsen: *Dansk musikteori og dens ophav: En fortælling*, 2024. Diss. Köpenhamns universitet. Köpenhamn: Multivers. 1642 s. ISBN: 978-87-7917-641-6.

”Dansk musikteori och dess ursprung: en berättelse” – så skulle man kunna översätta titeln på den mer än elva centimeter tjocka foliant till avhandling i två band som försvarades vid Köpenhamns universitet i februari 2025. Omfånget kanske i förstone tycks kunna förklaras med det vittfamnande ämnet. En lång slags tredjetitel visar dock att det inte är musikteorin i Danmark som helhet som behandlas, utan något i vissa avseenden ännu större: ”om dur-mol-harmonikkens teorier i Europa og USA fra ca. 1700 til 2000 og de versioner, de fik i Danmark anno 1800–2020, herunder ikke mindst de mange varianter indenfor dansk funktionsteori”. I själva verket är dock avgränsningen snävare än så. Hvidfelt Nielsen tar sig främst för att försöka utröna hur en stor mängd musikteoretiska harmoniläroböcker och kompendier i Danmark och övriga Norden behandlat och förklarat de fullständiga helkadensformerna IV(6)-V-I respektive ii/II-V-I. Redan det är dock en grannlaga uppgift.

Vid danska universitet har den gamla doktorsgrad, som tidigare även fanns i grannländerna, överlevt alla universitetsreformer, inklusive Bologna-omstöpnigen. Förutom den moderna Ph.D-graden kan man i Köpenhamn, som i Hvidfelt Nielsens fall, därmed alltjämt bli prövad för Dr.philos-graden, vilket nog är den egentliga förklaringen till omfånget på avhandlingen. Traditionen inbjuder här till magistrala studier, ofta bedrivna under många års tid. Förlaget själva kungjorde våren 2024 publikationen med formuleringen ”1642 sidors musikteoretisk monstrum”.

Vilka teser och resonemang drivs då i avhandlingen? Hvidfelt Nielsen kritiserar många sentida teoripedagogiska traditioner för vad som utpekats som inkonsekvenser, mindre uppbyggliga förenklingar och bristande stringens. Som läsare av avhandlingen kan man alltså lämpligast utgå från rådande dansk konsensus om kadensteori. Författaren anser att det, utifrån den ”skatteboks af laerdom” som den samlade harmoniteoretiska litteraturen utgör, idag tas genvägar som medför att studenter på alla nivåer lär sig ”hur det är” utifrån påstått empiriska och psykologiska grunder, eller genom teoretiska ”shortcuts”. Hans målsättning är att upprätta en teoretisk förståelse varför det blivit som det har blivit. I detta måste man säga att han lyckas väl. Man kan utifrån hans omfattande läsningar och analyser – kronologiskt, systematiskt och geografiskt ordnade – återskapa och på djupare plan förstå det som han förutskickar i titeln, det vill säga en dansk harmonisk teoritradition, uppdelad på ett antal samspelande särlinjer. När han talar om ”den danska musikteorin” innebär detta alltså inte någon subsumering av en spretig mångfald, utan pekar på något som växt fram på grund av dominans och historiskt främjande av vissa betraktelsesätt och

pedagogiska modeller. I alla led hålls perspektiven öppna för samtida interaktion med tysk, fransk, amerikansk och nordisk musikteori. För svenskt vidkommande är det till exempel intressant att notera att någon motsvarighet till Ingmar Bengtssons och i synnerhet Sven E. Svenssons dualistiska harmonilära inte verkar ha funnits i något annat nordiskt land. Denna särpräglade egenhet, med ursprung hos Hugo Riemann, går att spåra inte bara i senare svensk harmoniteori, utan till viss del även i en hel del tonal konstmusikrepertoar från 1900-talet.

Hvidfelt Nielsen fokuserar på helkadensens historiska yttringar och uttolkningar, och han har i huvudsakliga avseenden valt bort att beakta linjära perspektiv, det vill säga den konkreta kontrapunktiska manifestationen av dessa harmoniska progressioner. Ändå väcks sådana perspektiv i förhållande till summan av en total progression i vissa teorier som behandlas. Ett sådant exempel kan återfinnas i J. F. Bergsøes översättning av "Abbe" Voglers musikteoretiska texter, utgivna 1800 och relativt ingående diskuterade i avhandlingen (band I, s. 427–429). Här återges uppfattningen att plagal kadens med dursubdominant endast är möjlig i durtonart på grund av att det i molltonart skulle uppstå ett otillåtet språng mellan durtersen i S till molltersen i t – trots att detta sker i helt olika stämmor. Denna anmärkning hugger inte Hvidfelt Nielsen på, trots att man kan tillmäta den ganska stor betydelse. Den tycks visa att Vogler och Bergsøe bäge omfattar vad man kan kalla en "totalt summativ" syn på progressioner och att de inte alls tänker linjärt. Här hade Hvidfelt Nielsen kunnat hitta stöd för sin valda avgränsning gentemot äldre kontrapunktiska synsätt.

På ett försiktigt och väl resonerat sätt vänder sig författaren mot olika psykologiska förklaringar till hur harmoniska förlopp upplevs. Dock gör han ibland själv ansatser i liknande riktningar, låt vara långt försiktigare än de exempel ur danska teoriböcker som han kritiserar. I band II, s. 45, kan vi i anslutning till harmonisk dualism läsa: "Endelig er der et logisk problem i beskrivelsen af S som "modsat" D. For eftersom S i kadencen forudgår D, må det rent oplevelsesmæssigt være D's spænding, der er modsat S's og ikke omvendt. Man kan jo logisk set ikke opleve et første indtryk som modsætningen til noget andet, man endnu ikke har hørt." Här skulle man kunna invända att de motsatta spänningarna tycks vara en fråga om gehörmässigt korttidsminne. I sista hand är det här fråga om en yttring av den gamla tidsfilosofiska frågan om man som lyssnare och analytiker kan vara närvarande i ett helt förlopp, eller om man bara befinner sig på den minimala ögonblickspunkt där musiken för tillfället utspelar sig. Många musikanalytiska traditioner förutsätter egentligen att vi kan erfara spänning från S till T, S till D och D till T samtidigt. Schenkertraditionen bygger till exempel helt på premisen att vi upplever musikaliska förlopp över en sats som helhet. De hos Hvidfelt Nielsen citerade Kirkegaard-Larsen och Rasmussen tycks bägge stödja detta tänkande i "dynamiska förlopp" över tid.

Överlag imponeras man som läsare av hur Hvidfelt Nielsen skiljer på reellt respektive uttalat och erkänt inflytande i musikteoretiska traditioner. Han lyckas ofta leda teoretikers resonemang till logiska konsekvenser som de inte själva uttalat, vilket visar på källkritisk distans och idéhistorisk djupanalys. Ett typiskt exempel är att Kirnberger ofta undviker att nämna Rameau och fransk teori, och rent principiellt motsätter sig de teoretiska resonemang som ligger till grund för många av dess antaganden, men samtidigt själv

hamnar i en perfekt och välformulerad sammanfattning av den traditionen. Här kan musikforskare i alla discipliner lära att se till detaljer i innehåll och substans, inte bara till vilka namn som nämns i teoretiska texter. De onämnda namnen har ofta en särskilt markerad frånvaro i stundom ganska infekterade musikteoretiska debatter. På samma sätt är det i vissa modernare sammanhang, när Hvidfelt Nielsen menar att Kirkegaard i vissa avseenden hamnar Steven Laitz nära i sin analysmodell (band II, s. 707), trots att den senare uttryckligen nämner att han inte varit bekant med Laitz' modell. Sådan djupgående läsning, även av samtida författare, kommer att vara värdefull för framtida förståelse av harmonisk teori i Danmark.

När Hvidfelt Nielsen kommer in på sina samtida musikteoretiska kolleger blir det ibland en balansgång inom vetenskapligt kollegial kritik. Flera av de analyserade nordiska musikteoretikerna var närvarande vid disputationen och kunde föra sin egen talan *ex auditorio*. När det gäller till exempel Kirkegaards och Hvidfelt Nielsens egna angreppssätt till Schenker på dansk mark, menar den senare att hans är ägnad att peka på lakuner och brister i Schenkers metod och förståelse, medan Kirkegaard enligt avhandlingens författare syftar till att bekräfta Schenker (band II, s. 705). Här uppstår det delikata problemet att författaren jämför två forskares olika ansatser, där den ena är han själv. Här visar sig musikteorin som en levande disciplin inom musikvetenskapen, där det deskriptivt och analytiskt avgörbara balanseras mot tanken att "stå för något" i närmast konstnärlig-estetisk mening.

Bland de teser som Hvidfelt Nielsen med framgång driver är att danska musiker och musikforskare idag hör kadensformer på vissa sätt eftersom de genom bruket av vissa harmoniteoretiska läroböcker har lärt sig höra det på detta sätt. Detta demonstreras övertygande på sätt som det inte ges utrymme att närmare sammanfatta här. Här hade dock Hvidfelt Nielsens framställning kunnat stärkas ytterligare med empirisk metaforskning på området. Det finns experimentella studier om hur lyssnare uppfattar stabilitet i olika harmoniska funktioner, såsom i Stefan Koelschs bok *Brain and Music* (Wiley, 2012). I experiment som kvantifierats över grupper av testpersoner spelas åtta harmonier som slutar antingen som D-T eller T-S. Koelsch driver utifrån sådana data tesen att "In musical priming, knowledge-driven processes (referred to as cognitive priming) are thought to prevail over sensory-driven processes (i.e. sensory priming). The former is a result of the activation of listeners' knowledge of the regularities of major-minor tonal syntax, the latter of the acoustical overlap, or similarity, between prime and target" (2012, s. 37). I ljuset av detta träffar Hvidfelt Nielsen något mycket centralt i sin analys av 1900-talets danska harmonilärotraditioner, och Koelschs studier skulle kunna ligga till grund för en empiriskt förankrad förklaringsmodell till att danskar under slutet av 1900-talet börjat höra harmoni på ett visst sätt – de har tränats in i det genom "cognitive priming".

Hvidfelt Nielsen har gjort en kolossal insats för förståelsen av harmonisk förståelse i Danmark och Norden under 1800- och 1900-talen. Speciellt värdefullt är konstruktionen av teoretiska begrepp och tankegångar, som i det enorma lärostoff han behandlar i regel endast förekommer uttalat. Grunderna för diverse antaganden och helt avgörande teoretiska ställningstaganden vaskas fram med både stor generositet och skarp kritik, alltid

Recensioner

på ett sätt som respekterar tidsströmningar och kontextuella hänseenden. Sammantaget lämnas läsaren med uppfattningen att både volymernas enorma omfång och de många analytiska utredningarna är ytterst befogade. De utgör därutöver ett mönsterexempel på hur stora drag med väldigt omfattande textmassor kan leda till insikter med direkt bäring på mindre studier, vilka i vår tid ofta presenteras i den korta tidskriftsartikelns eller den mer modesta monografins form.

Med denna avhandling om den stora harmoniteoretiska traditionen i Danmark och Bjørnar Utne-Reitans avhandling *Harmony in Conservatoire Education: A Study in the History of Music Theory in Norway* (Norges musikkhøgskole, 2022) infinner sig för svenskt vidkommande frågan: vem tar sig an att i samlat grepp kartlägga den idémässiga substansen i den svenska harmoniteoretiska traditionen från Frigel, Vogler, Drake, Höijer, Fröberg, Winge, Törnwall, Bergenson och Svensson fram till Göransson, Söderholm och vidare in i vår egen samtid? Handsken är nu kastad både från Oslo och Köpenhamn!

Mattias Lundberg